

NIVES OPAČIĆ

Pravopisi

Matoševski rečeno, kad se ovijeh dana opet jednom ušeptrljaše Hrvati oko pravopisa, odmah se vidjelo da će se - kad već dugo nije bilo prilike za navijačku atmosferu »vatrenih« - takva atmosfera upravo sada proizvesti stvaranjem dvaju suprotstavljenih tabora: »Jeste li za pravopis Babića, Finke i Moguša ili Anića i Silića?« Na stranu što ovaj potonji još nije ni objavljen (barem ja kao pretplatnica nisam dobila knjigu u ruke, nego primam pismene isprike izdavača zašto toga djela još nema u prodaji); upućen novinarski, pa onda i svekoliki, narod svojim rentgenskim očima prodire u dubinu stvari i odmah nepodnošljivom lakoćom površnosti u nekoliko riječi sazna sve. Što njima treba zagledati u libre (»izjili im tovari libri« - za mlađe naraštaje koji nisu više na »ti« s poslovicama: to znači da im je učenje išlo više *oko* glave nego *u* glavu)! Nego, svrstaj se pod neku zastavu (samo kratko, molim, vrijeme nam istječe) i raspali po protivničkom taboru: što tanjim argumentima, to glasnije.

A mene pravopis kao knjiga ne ispunja ni bijesom ni povišenom napetošću. Naprotiv, o pravopisu mislim brižno i prijateljski. A pravopisci, koliko god u sinkroniji možda i živjeli dobro od svojih djela, u dijakroniji mogu vrlo lako u očima nekih novih pokoljenja ispasti prodane duše, jednom riječju *nehrvati* (a ni oko pisanje ove riječi ne možemo se mi Hrvati složiti). Dakle, ipak nezahvalan i težak posao, a o njegovu ishodu poučno je pročitati (još jednom) Krležine *Zastave*.

Moja naklonost prema pravopisu (primijetite, govorim o *vrsti* knjige, a ne o *određenoj* knjizi) traje već pola stoljeća. Davnih 50-ih godina živjeli smo još svi na hrpi u kući moje omame i otate. Naša stara, nekomforna kuća u Tkalčićevoj ulici bila je puna stanara koji su za nikakav novac stanovali gotovo na samom Jelačićevom trgu, a »hauseri«, stisnuti na minimum kvadrata u vlastitoj kući, imali su na glavi svu silu briga i popravaka na 200 godina staroj, samo na papiru »zaštićenoj« zgradi - vreći bez dna. Moja teta Dana, gimnazijska profesorica hrvatskoga, uvijek je u krevetu, pokraj peći (na drva i ugljen, naravno), ispravljala gomile školskih zadaća u tankim plavim tekama s crvenom crtom za marginu. Naliv-perom s crvenom tintom unosila je ispravke u te *zadacnice* (danas u tramvaju čujem učenike kako govore da *pišu zadacnice*, ne znajući da su to bilježnice - o tempora, o mores!), zagledajući u omanju broširanu knjižicu svijetlih korica koja se od česte upotrebe na nekim slovima sama otvarala. Bio je to Boranićev pravopis, ne znam više koje izdanje po redu, ali svakako poslijeratno. To je prvi pravopis u koji sam zagledala sama od sebe, još kao pučkoškolka. (A i trebalo je, jer se crvenih ispravaka našlo i u mojoj teci - napisala sam, naime, *bijo je*.) Tada još nisam znala da gledam u izdanje koje je imalo niz prethodnika istoga autora, a koje je autor, kažu, po diktatu sastavljao, a onda ih se odrekao. Po tom se pravopisu - to se slaže s izjavom današnjih pravopisaca Babića, Finke i Moguša - zaista pisalo *ne ću*, po načelu da se negacija piše odvojeno od glagola, i tomu se nema što prigovoriti. Tu je praksu preko noći 1960. prekinuo Pravopis dviju matica pisanjem *neću*. No praksa koja nikad nije uhvatila korijena (što ne znači da upornom upotrebom i *neće*) jest pisanje koje vidimo u današnje »vrijeme od transparentata«: *nedamo* (što li sve nismo davali, pa smo na kraju ipak dali!), *neznamo* (puno toga, slažem se) i sl. Ljudi načuju npr. nešto o sastavljenom i rastavljenom pisanju, pravo i ne slušaju, pa udare pisati kako im što padne *na pamet* (a rade to *napamet* - i pitaju kako se,

konačno, piše: *na pamet* ili *napamet*.) Pitanje me podsjeća na jedno drugo: kako se (sada) kaže: Irak ili Iran?

Onda je 1960. stupio na snagu Novosadski pravopis, no ni njega se (i opet, hvala Bogu) nismo slijepo držali (npr. nikad se u hrvatskom nije ustalila *nametana tačka*), premda - istini za volju - treba reći da ne stoji tvrdnja nekih današnjih paušalista kako se po tom pravopisu nije smjelo pisati *prijelaz*, *prijepis* i sl., nego se moralo *prelaz*, *prepis*. Uz svaki takav primjer duge zamjene staroga jata stajala je oznaka (ijek.), što je u ondašnjoj terminologiji »varijanata« značilo hrvatski. Naviku da odvajkada pišem *prijelaz*, *prijelazni* i sl. nije mi uspjela iskorijeniti ni mnogo kasnija Gramatika hrvatskoga jezika autora Težaka i Babića, koja npr. na 120. stranici još i u izdanju iz 1996. piše **samo** *prelazni* i *neprelazni* glagoli; autori, eto, prepisivahu sami sebe još od svojih starijih izdanja iste gramatike pod naslovom Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika (npr. VI. izdanje iz 1973., 117. str.). A oblik *prijelazan* (dosljedno uz oznaku ijek.) nalazi se i u spomenutom omraženom pravopisu (645. str.). Zašto ga onda nema i u famoznom »londoncu« Babića, Finke i Moguša iz 1971.? Zašto uz taj oblik nisu pristali u izdanjima svoje gramatike i prije i nakon 1990., kad su to mirne duše i mogli i trebali učiniti? Zar im tada nije na srcu bila *hrvatska tradicija*, na koju se toliko pozivaju?

Dobar je onaj pravopis koji služi pripadnicima jezične zajednice što *duže* i koji se mijenja što *manje*. Naravno, pretpostavka je da u svojim rješenjima bude *dosljedan*. S toga gledišta, praksa u zadnjih desetak godina - kada se svake 2-3 godine pojavljivalo novo izdanje pravopisa *istih* autora s novim pravopisnim rješenjima (čime su nas autori dobrono šibali i po džepu), bila je loša i narušila je i ono malo sigurnosti u pisanju. Kriterij na koji se pozivaju Babić, Finka i Moguš - Finka se, doduše, više ne poziva ni na što jer je umro 17. svibnja 1999., no u najnovijem izdanju pravopisa iz 2000. njegovo ime *nije* uokvireno, što je inače običaj s pokojnicima - »Tako se govori«, »To je hrvatska tradicija«, »Tako se uvriježilo«, »To je tako« nije nikakav kriterij.

Neće biti zгорега pogledati kakva su rješenja nudili pravopisi koji su ovom pravopisnom trolistu prethodili. Hrvatski pravopis Cipre, Guberine i Krstića iz 1941. (pretisak 1998.) ima *pogriješiti*, *pogrješka* i *pogrješan*, ali od *okrijepiti* ima (samo) *okrepa* (B-F-M *okrjepa*, *okrjepljiv*). Koriensko pisanje, 1942., ima *pogriešiti*, *pogrješka*, *pogrješan*, ali samo *okrepa*, *okrepljivati*; *opreka*, *oprečan* i sl. B-F-M ima samo *oprjeka*, *oprječan*. Hrvatski pravopis, što ga je izradio Ured za hrvatski jezik, iz 1944. (pretisak kao Hrvatski korijenski pravopis, 1992.) ima *pogrješka*, *pogrješiv*, ali od *zapriečiti/zaprečivati* (bez pokrivenoga r, kako se vidi) samo *zapreka*; od *okriepiti/okrepljivati* samo *okrepa*. Boranić u svojem pravopisu iz 1930. ima *pogriješiti*, *pogreška*, *pogrešiv*; *okrijepiti*, *okrepljivati*, *okrepa*. Ako se Boraniću stavlja na dušu »poslušnost« režimu iz Beograda, što se može »s toga naslova« napakirati, recimo, Uredu za jezik NDH, a ni on nije dosljedno provodio pokriveno r?! Je li sumnjiv bio leksikograf Bogoslav Šulek, koji u svojem Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja ima: *pogriešiti*, ali *pogreška*; no, istini za volju, valja reći da u pisanju jata nije bio dosljedan. Za razliku od njega, leksikograf Dragutin Parčić (1832-1902), autor nekoliko hrvatsko-talijanskih rječnika, puno je sistematičniji. On piše (1874.): *pogriešiti*, ali *pogreška*, *pogrešljiv*; *okriepiti*, ali *okrepa*, *okrepljiv*.

A brežuljak (koji nitko od mojih studenata kroatistike nije ni izgovorio ni napisao kao brježuljak)? Taj je u *svim* navedenim djelima osvanuo samo kao brežuljak, osim kod B-F-M, ali tek 1994. Zašto dubleta nije uvedena i prije? Jer se, kažu, nije moglo. Novo pitanje: a je li uopće i trebalo? Kakva je bila upravo *hrvatska tradicija* - netom sam pokazala. I o pisanju *zadatici* mogla bih nešto reći. Još i 1996. u svojoj gramatici autori Težak i Babić u odjeljku o gubljenju suglasnika pišu: »Zapornici *d* i *t* gube se: a) ispred *c,č,ć*: otac - otca - oca, ...zadatak - zadatci - zadaci« (str. 60). Kojim autorima, iz kojeg izdanja onda vjerovati?

Ipak, o profesorima Stjepanu Babiću i Milanu Mogušu zadržavam mišljenje puno poštovanja, kakvo i inače osjećam prema svojim profesorima. Iz mnogih njihovih knjiga puno sam naučila. Sve generacije mojih studenata mogu potvrditi da sam im vrlo često i svesrdno preporučivala da posegnu za njihovim djelima. Preporučivala sam im i časopis Jezik (glavni urednici, između ostalih, Moguš i Babić, koji je to i danas) dok je bio na »crnoj listi« bez ikakvih dotacija i održavao se isključivo od pretplatnika. Njihovim pravopisom - onim iz 1971., zbog kojega oni nisu prestali biti ono što su i bili (sveučilišni profesori) - služile su se plejade bezimernih srednjoškolskih profesora i lektora, koji su zbog njihove knjige znali imati i te kakvih neugodnosti. Njihov je pravopis bio u to vrijeme svjetionik u hrvatskom jezičnom moru i orijentir. Da su ga nakon 1990. dotjerali, lišili tiskarskih pogrešaka i nedosljednosti, potresa na pravopisnoj sceni ne bi bilo. Ovako, novim promijenjenim izdanjem svoga pravopisa svake 2-3 godine pomalo su gubili na vjerodostojnosti. Možda će neke nove generacije, neopterećene stranačkom pripadnošću, podariti hrvatskoj jezičnoj zajednici rješenja koja će biti prihvatljivija i u kojima će biti najviše dosljednosti i sustavnosti. Jer, sustavna se rješenja najlakše i pamte. A sudbina svjetioničara nerijetko je tragična. Dođu neke nove tehnologije i ukinu njihove svjetionike kao zastarjele i nepotrebne. No plovidba ipak sigurno teče dalje.